

МІЖНАРОДНИЙ СИМПОЗИУМ КЕРАМІКИ У м. ЛЕЛЮНАЙ (ЛИТВА): ТРАДИЦІЇ, МИСТЕЦЬКІ ПОШУКИ, ЗДОБУТКИ

Романа МОТИЛЬ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6936-0328>

кандидат мистецтвознавства,
доцент, старший науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: romana_motyl@ukr.net

Висвітлюється досвід проведення Міжнародного симпозиуму традиційної кераміки в містечку Лелюнай (Литва). *Актуальність* статті зумовлена вивченням практики проведення цього симпозиуму, важливістю його впливу на збереження, розвиток і популяризацію традицій гончарства у сьогоденнішніх реаліях. Розглянуто засади становлення і організації симпозиуму, на конкретних прикладах досліджено специфіку формування, декорування і випалу глиняних виробів. *Мета* — вивчити досвід проведення Міжнародного симпозиуму кераміки, проаналізувати його вплив на збереження національних традицій і запровадження новаций, на підвищення професійної майстерності та обмін досвідом гончарів з різних країн, а також здійснити мистецтвознавчу оцінку творів, виготовлених під час симпозиуму.

Практичне значення статті полягає в тому, що основні висновки та теоретичні засади можуть бути використані у процесі наступних досліджень, виявлені й залучені до наукового обігу матеріали. Їх систематизація та узагальнення стануть корисними для науковців, які вивчають процеси розвитку сучасного мистецтва. Також напрацьований фактологічний матеріал можна застосовувати при розробленні навчальних курсів з історії українського мистецтва, у практичній роботі організаторів симпозиумів кераміки; при формуванні колекцій сучасного мистецтва музейними працівниками тощо.

Ключові слова: симпозиум, Лелюнай, гончарство, кераміка, майстри, гончарні вироби, форма, декорування, традиції, мистецькі пошуки.

Romana MOTYL

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6936-0328>

Candidate of Arts (Ph. D), Associate Professor,

Senior Researcher

Folk Art Department,

Ethnology Institute of NAS of Ukraine,

15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: romana_motyl@ukr.net

INTERNATIONAL CERAMICS SYMPOSIUM IN LELIŪNAI (LITHUANIA): TRADITIONS, ARTISTIC SEARCHINGS, ACHIEVEMENTS

The article highlights the experience of holding an International Ceramics Symposium in Leliūnai (Lithuania) and its contribution to the development of folk art. The problem of spiritual revival and enrichment of the present-day folk traditions is largely solved by symposium of ceramics, which became a striking phenomenon in the artistic space at the turn of the 20th—21st centuries. The study of the practice of holding this festival, the importance of its influence on the preservation, development and popularization of pottery traditions in today's realities determine the relevance of this article.

Objectives: The purpose of the article is to explore, analyze and summarize the experience of holding an International Symposium in Leliūnai (Lithuania).

The scientific novelty of this article is that, on the basis of a comprehensive analysis, the basic concepts of holding a Symposium of Traditional Ceramics outside Ukraine (namely in Lithuania) were first generalized, systematized and structured, criteria for determining the types and content of the art created under the conditions of the symposium were developed; the influence of the symposium on the activation of the revival of pottery and the preservation of national traditions are outlined.

Results: An International Symposium on Traditional Ceramics in the Lithuanian town of Leliūnai (Utena district) is held on the basis of the Vytautas Museum of Ceramics. Representatives from Lithuania, Latvia, Ukraine and Japan came to the International Symposium, which took place on 18—26 August 2019. The art forms and images created by the masters turned out to be extremely diverse, but they were all united by one common feature — tradition. Each master, depending on his plan, used a decoration technique for the smoked ceramics production — polishing, dicing, cutting and more. The firing was carried out according to Lithuanian traditional technology of burning smoked ceramics — without air access. In general, the symposium participants created traditional products typical for their countries. Creative codes of symposium works mainly in ancient times, in ethnic culture, and they are universal and unique at the same time.

Conclusions: in general, this pottery symposium has a deep strategy. As a form of scientific and creative cooperation, it involves equal participation and communication of masters, art critics, organizers, curators, museum workers. The final exhibition of the works of the International Symposium of Traditional Ceramics testified to the high level of skill of representatives of all countries, and the deep cooperation of Ukrainian potters with foreign masters of folk art demonstrates the progressive entry of Ukrainian pottery into the world artistic space.

Keywords: Symposium, Leliūnai, pottery, ceramics, masters, pottery ware, form, decoration, traditions, art searches.

Вступ. Проблему духовного відродження і збагачення сьогодення народними традиціями значною мірою вирішують симпозіуми кераміки, що стали яскравим явищем у мистецькому просторі на межі XX—XXI століть. Вони є важливим мотиваційним чинником збереження традицій і запровадження новацій у сучасному гончарстві, активізують процеси творчого виробництва кераміки у нинішніх умовах, надають гончарям можливість експериментувати та обмінюватися досвідом.

Одним із прикладів таких заходів, що відбувається вже декілька років поспіль, є Міжнародний симпозіум традиційної кераміки у м. Лелюнай (Литва). Вивчення практики проведення цього фестивалю, важливість його впливу на збереження, розвиток і популяризацію традицій гончарства у сьогоденнішніх реаліях зумовлюють *актуальність* нашої статті.

Мета статті — дослідити, проаналізувати й узагальнити досвід проведення Міжнародного симпозіуму традиційної кераміки у м. Лелюнай (Литва).

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- вивчити та проаналізувати міжнародну практику проведення симпозіумів традиційної кераміки у Литві;
- ввести у науковий обіг та надати мистецтвознавчу оцінку творам, виготовленим під час симпозіуму;
- виявити нові імена гончарів;
- визначити прогресивні чинники впливу симпозіумів на розвиток сучасного гончарного мистецтва.

Мета і завдання визначають *методи* дослідження: *емпірико-теоретичний* — для спостереження, опису симпозіуму; *інтертекстуальний* — при аналізі впливу симпозіумів на соціокультурне середовище, та метод *образно-стилістичного аналізу* — для дослідження створених на симпозіумі творчих робіт.

Наукова новизна статті полягає в тому, що на основі цілісного аналізу вперше узагальнено, систематизовано і структуровано основні концепції проведення симпозіуму традиційної кераміки поза межами України (а саме у Литві), розроблено критерії визначення типів і мистецтвознавчого змісту створених в умовах симпозіуму гончарних творів; окреслено вплив симпозіуму на активізацію відродження гончарської творчості та на збереження національних традицій.

Іл. 1. Засновник Музею кераміки у м. Лелюнай, куратор симпозіумів кераміки, титулований гончар Вітуатас Валюшис, м. Лелюнай, Литва. 19 серпня 2019 р.

Практичне значення статті полягає в тому, що основні висновки та теоретичні засади можуть бути використані у процесі наступних досліджень, виявлені й залучені до наукового обігу матеріали, їх систематизація та узагальнення стануть корисними для науковців, які вивчають процеси розвитку сучасного мистецтва. Також напрацьований фактологічний матеріал можна застосовувати при розробленні навчальних курсів з історії українського мистецтва, у практичній роботі організаторів симпозіумів кераміки; при формуванні колекцій сучасного мистецтва музейними працівниками тощо.

Серед різноманіття мистецьких проектів симпозіуми традиційної кераміки посідають особливе місце. Вони характеризуються обґрунтованим творчим підходом, відбувається культурний, професійний, творчий обмін між гончарями різних країн.

Іл. 2. Музей кераміки Вітуатаса Валюшіса у м. Лелюнай, Литва. 2019 рік.

Іл. 3. Експозиція гончарства у Музеї кераміки Вітуатаса Валюшіса у м. Лелюнай, Литва. 2019 рік

Іл. 4. Експозиція гончарства у Музеї кераміки Вітуатаса Валюшіса у м. Лелюнай, Литва. 2019 рік

Іл. 5. Вітуатас Валюшіс. Гончарні імпровізації. Глина, гончарний круг, ліплення, лискування, димлення. Музей кераміки Вітуатаса Валюшіса у м. Лелюнай, Литва. 2019 рік

Питання симпозіумів та фестивалів кераміки порушували такі дослідники як Катерина Гончар [1], Василь Гудак [2], Тетяна Зіненко [3; 4; 5], Олег Перець [6], Олеся Пошивайло [7; 8], Зоя Чегусова [9], Євген Шевченко [10] та інші. Особливо цінними в історіографічному огляді проблеми є напрацювання О. Пошивайла, який розробив низку концепцій та є організатором симпозіумів гончарства в Опішному на Полтавщині.

Основна частина. Міжнародний симпозіум традиційної кераміки у литовському містечку Лелюнай (Утенський р-н) відбувається на базі Музею кераміки Вітуатаса Валюшиса. Вітуатас Валюшис — титулований майстер народної кераміки, «король» литовських горщиків, він є організатором та ідейним натхненником як створення і діяльності музею, так і симпозіуму, а також інших культурних подій (іл. 1). У 2000 р. В. Валюшис на особистому ентузіазмі та на власні кошти облаштував Музей кераміки у запущеному приміщенні й у 2001 р. передав його разом з колекцією гончарних виробів під опіку держави як підрозділ Краєзнавчого музею м. Утени (іл. 2). Сьогодні Музей володіє найбільшою збіркою народної кераміки у Литві, яка налічує понад 2200 експонатів [12]. В експозиції представлено різноманітні литовські регіональні глиняні вироби, в основному посуд (як давній, так і сучасний), який класифіковано за функціональним призначенням (іл. 3, 4). Сучасні витвори виконані у традиційному стилі й зберігають давні особливості форми і декору. Також прикрашають експозицію твори самого Вітуатаса Валюшиса, що вирізняються особливим відчуттям форми та пропорцій, здатністю до імпровізацій. Чого лишень вартує вміння автора декорувати димлену кераміку кольоровими поливами! (іл. 5, 6). А ще у Музеї доволі чисельно експонується зарубіжна кераміка (з Німеччини, Угорщини, України та ін. теренів), яка демонструє найхарактерніші національні риси гончарства кожної країни походження (іл. 7).

Міжнародні симпозіуми традиційної кераміки у м. Лелюнай відбуваються щорічно, у них беруть участь народні майстри та мистецтвознавці з Литви, Латвії, Польщі, Білорусі, України, Японії. За період роботи симпозіумів було створено чимало талановитих керамічних творів, які були передані чи подаровані в музейну колекцію на довічне зберігання.

Іл. 6. Вітуатас Валюшис. Гончарні імпровізації. Глина, гончарний круг, ліплення, лискування, димлення. Музей кераміки Вітуатаса Валюшиса у м. Лелюнай, Литва. 2019 рік

Іл. 7. Експозиція зарубіжного гончарства у Музеї кераміки Вітуатаса Валюшиса у м. Лелюнай, Литва. 2019 рік

Постійний девіз симпозіуму — «Традиції та сучасність». У розумінні учасників це використання і розвиток на сучасному рівні традиційних технологій, прийомів та способів роботи при створенні унікальних авторських творів різного характеру. На Міжнародний симпозіум, що проходив з 18 по 26 серпня 2019 р., приїхали представники з Литви, Латвії, України, Японії. Участь у симпозіумі майстрів з різних країн свідчить не тільки про значимість цього пленеру як явища, а й дає змогу обмінюватись інформацією технічного і творчого характеру безпосередньо під час роботи. Цей симпозіум, як форма існування сучасного гончарного мистецтва, приваблює майстрів, що бажають попрацювати у середовищі од-

Іл. 8. Виставка гончарства на Міжнародному симпозиумі кераміки у м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

Іл. 9. Виставка гончарства на Міжнародному симпозиумі кераміки у м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

Іл. 10. Гончарі Дмитро Каганюк (Україна), Оксана Мартинівич (Україна) та Валдіс Паулінс (Латвія) за роботою, м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

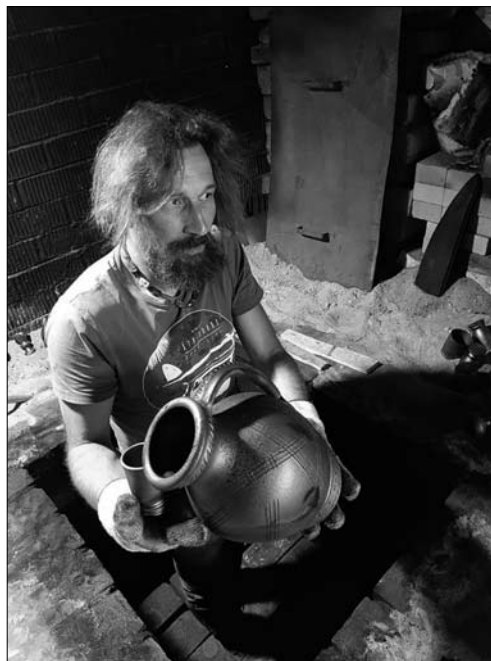
Іл. 11. Вітуатас Валушіс, Дмитро Каганюк, Аудріус Ґокас, Валдіс Паулінс. Випал вдався!

нодумців. Це, безумовно, надає поштовх до розвитку творчих ідей та мистецьких рішень в учасників заходу. Цьому ж сприяють і лекції дослідників кераміки з різних країн, які відбуваються у ході симпозіуму.

На кожен симпозіум задається певна тематика, темою ж цього стали глиняні твори, випалені за традиційною для Литви технологією відновлюваного випалу. Симпозіум 2019 р. був прекрасно організований, куратори заходу — кераміст і директор музею кераміки Вітуатас Валюшис та дослідниця Литовського Національного Культурного центру, доктор мистецтвознавства Терезе Юркувіене мають великий досвід роботи на симпозіумах і фестивалях народного мистецтва. В перший день учасників симпозіуму ознайомили з музейною збіркою кераміки та формували експозицію з творчих робіт, спеціально привезених авторами на виставку гончарства (іл. 8, 9).

Наступного дня відбувалися майстер-класи, які дали змогу гончарям продемонструвати свою майстерність, після чого почалася безпосередня робота симпозіуму, що проходила у спеціально обладнаній у приміщенні музею просторій гончарній майстерні (іл. 10). Організатори забезпечували усім необхідним — матеріалом, інструментами, гончарними кругами, піччю для випалу тощо. Сама специфіка творення глиняних виробів в умовах симпозіуму кераміки завжди надзвичайно залежить від технологічної та сировинної бази. Кожен з учасників симпозіуму ішов своїм шляхом, втілюючи у життя власну творчу ідею. Майстри намагалися реалізувати свій задум, враховуючи особливості місцевої глини, її технологічні властивості і можливості, використовуючи усі відомі технічні прийоми і навички. Деякі учасники вносили свої доповнення у технологію виробництва: це зумисна деформація гончарних форм, ліплення з нашаруванням кільцевих мас, джгутові наліпи, ліпка з пластів тощо. Мистецькі форми і образи, що були створені майстрами, вийшли надзвичайно різноманітними, однак їх усіх поєднала одна спільна риса — традиційність. Разом з тим, тут знайшли втілення експерименти і з формами, і з фактурами, і з образами. Усі учасники симпозіуму у своїй творчості зверталися до архаїки і водночас намагалися поєднати вікову давнину, досвід поколінь і простоту форм із сучасним змістом.

Кожен майстер, залежно від свого задуму, використовував характерну для керамічного виробництва

Іл. 12. Аудріус Гокас (Литва) вигражує горн після випалу

Іл. 13. Дмитро Каганюк (Україна). Гончарний посуд. Серпень, 2019 рік

димленої технології техніку декорування — лискування, ритування, вирізування, наліпи та інше.

Після декорування і просушування виробів їх погрузили у двокамерну піч і розпочався процес випалу. Випал проводився за традиційною для Литви технологією випалювання димленої кераміки. Коли піч розігрілася до необхідної температури, у «топку» закидали дрова з великим вмістом смолистих речовин, дали їм розпалитися і закрили піч наглухо. Таким чином, у печі виникло безкисневе середовище. Чадний газ (CO) взаємодіяв з оксидом заліза (Fe_2O_3) і став активним відновлювачем. Так утворився закис заліза (FeO). Закис заліза у взаємодії з іншими компонентами керамічної шихти, створив легкоплавкі ефекти, за рахунок чого покращився відповідний ступінь спікання керамічного черепка

Іл. 14. Гончарі Дмитро Каганюк (Україна) та Валдіс Паулінс (Латвія)

Іл. 15. Оксана Мартинович (Україна). Банька, миска, свічник, м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

Іл. 16. Ольга Пауліна. (Латвія) за роботою, м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

Іл. 17. Керамістка Масако Готоу (Японія) за роботою, м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

при більш низьких температурах. Окрім цього, закис заліза надав черепку чорного забарвлення. У процесі випалювання дуже багато залежить від типу і конструкції печі, від температурного режиму і тривалості випалювання. Завдяки спільним зусиллям практикуючих гончарів випал напрочуд вдався, вироби вийшли з печі без браку, з характерним сріблястим полиском, що свідчить про високу технологічну якість продукції (іл. 11, 12).

Учасники симпозіуму створили традиційні для своїх країн вироби — Дмитро Каганюк з України, Аудріус Гокас з Литви та Валдіс Паулінс з Латвії представили посудини для зберігання харчових продуктів, виготовлені на гончарному крузі, що відзначаються функціональною доцільністю і дуже ошатливим декором (іл. 13, 14). Гончарка Оксана Мартинович з України змодельовала, також на гончарному крузі, цікаві творчі інтерпретації глиняних свічників, що зображують працю гончарів (іл. 15). Генюте Швалкуте-Вайчіскаускене з Литви і Ольга Пауліна з Латвії зіпшили традиційні іграшки-свистунці у вигляді пташок (іл. 16). Птахи-свистунці мають просту архаїчну форму. Архаїчність виявляється у способі ліплення — відсутність зайвої деталізації, підкреслення об'ємності та схематичності тулубів, узагальнено-спрощене відтворення голів. Керамістка з Японії Масако Готоу в авторській техніці вибудувала з глиняних пластів складні по конфігурації об'ємно-просторові композиції (іл. 17). В усіх творах симпозіуму присутнє поєднання народних традицій та сучасних інноваційних рішень. Виконуючи мистецькі завдання, переносючи образи і творчі ідеї у матеріал, гончарі не пішли по шляху простої ілюстрації. Вони використали стилізацію та умовність, що дозволило позбутися натуралізму, надало виробам декоративних мистецьких якостей. Симпозіум став експериментальним майданчиком застосування і розповсюдження різноманітних новаторських прийомів: звернення майстрів до традицій народного гончарства збагатилося пошуками нових засобів виразності і принципів формотворення, що виявилось в оригінальних пластичних образах та мотивах декору. Іл. 18, 19.

Висновки. Отже, за час Міжнародного симпозіуму традиційної кераміки його учасники зуміли створити з природних першооснов — води, землі (глини) і вогню високохудожні твори, що характеризуються конструктивною логічністю і простотою форм,

Іл. 18. Учасники Міжнародного симпозіуму кераміки у м. Лелюнай, Литва: Генюте Швалкуте-Вайчіскаускене (Литва), Дмитро Каганюк (Україна), Ольга Пауліна (Латвія), Валдіс Паулінс (Латвія), Масако Готоу (Японія), Вітуатас Валюшис (Литва), Аудріус Гокас (Литва). Серпень, 2019 рік

Іл. 19. Учасники Міжнародного симпозіуму кераміки у м. Лелюнай, Литва: Вітуатас Валюшис (Литва), Романа Мотиль (Україна), Дмитро Каганюк (Україна), Масако Готоу (Японія), Терезе Юркувіене (Литва), Оксана Мартинович (Україна), Генюте Швалкуте-Вайчіскаускене (Литва), Аудріус Гокас (Литва), м. Лелюнай, Литва. Серпень, 2019 рік

декоративною довершеністю і мистецькою виразністю образного наповнення. Творчі коди симпозіумних робіт черпають витoki переважно в давнині, в етнічній культурі, вони є універсальними і унікальними водночас.

Загалом цей симпозіум гончарства має свою глибоку стратегію. Як форма науково-творчого співробітництва, він передбачає рівноправну участь і спілкування майстрів, мистецтвознавців, організаторів, кураторів, музейних працівників. Ці дії відбуваються у поєднанні творчості, співпраці, майстер-класів, дискусій, а також ярмарку, де можна придбати авторські роботи учасників фестивалю. Спілкування, обмін досвідом, пошук новаторських підходів до створення традиційних гончарних робіт є чи не найважливішою складовою симпозіуму та його метою.

Підсумкова виставка творів Міжнародного симпозиуму традиційної кераміки у м. Лелюнай засвідчила високий рівень майстерності представників усіх країн, а поглиблена співпраця українських гончарів із закордонними майстрами народної творчості демонструє поступальне входження українського гончарства у світовий мистецький простір.

1. Гончар К.Р. *Український образотворчий фольклор у сучасному культуротворчому процесі: традиції і новаторство*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист.: 26.00.01. Київ, 2014. 16 с.
2. Гудак В. Українська народна і професійна кераміка як невід'ємні складові суспільні чинники відродження духовності. *Українська керамологія: Національний щорічник*. 2001. За ред. докт. іст. наук О. Пошивайла. Опішне: Українське народознавство, 2001. Кн. 1. С. 162—173.
3. Зіненко Т.М. Культурологічна модель симпозиумів художньої кераміки в Україні як явища сучасної культури. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вип. 19 (2). С. 301—306.
4. Зіненко Т.М. Проблемологічне поле симпозиумів художньої кераміки у системі наукового знання. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2014. № 2. С. 61—65.
5. Зіненко Т.М. *Симпозиуми художньої кераміки України кінця ХХ — початку ХХІ століття як явище сучасної культури*: автореф. дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2014. 16 с.
6. Перець О.О. Мистецькі симпозиуми як засіб становлення Полтавської художньої школи. *Український керамологічний журнал*. 2001. № 1. С. 16—18.
7. *Друга національна виставка-конкурс художньої кераміки «КерамПІК у Опішному!» (2 липня — 31 жовтня 2010)*: альбом-каталог. Автор-упорядник Олесь Пошивайло. Опішне: Українське народознавство, 2011. С. 9—57.
8. Пошивайло О. Слов'янський симпозиум кераміки 2001: ще один центр творення гончарної культури України. *Український керамологічний журнал*. 2001. № 2. С. 63—98.
9. Чегусова З. Взаємодія та взаємовплив народної та професійної творчості (на прикладі виставки «Сучасне декоративне мистецтво України в ЮНЕСКО». Париж, травень, 2004). *Музеї народного мистецтва та національна культура: Зб. наук. Праць*. За ред. докт. мист-ва М. Селівачова. Київ: Златограф, 2006. С. 206—215.
10. *Перший всеукраїнський молодіжний симпозиум гончарного мистецтва «Чигирин-2003»*: альбом-каталог. Авт. вступної статті та упоряд. Євген Шевченко. Київ: Народні джерела, 2004. С. 4—5.
11. *Keramika Utenos Krašte: album catalog*. Utenos krastoturos muziejus, 2010. 301 p.

REFERENCES

- Honchar, K.R. (2014). *Ukrainian fine folklore in the modern cultural process: traditions and innovations*: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Arts: 26.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
- Hudak, V., & Poshyvajlo, O. (Ed.). (2001). Ukrainian folk and professional ceramics as an integral part of the social factors of the revival of spirituality. *Ukrainian Ceramology: National Yearbook* (Vol. 1, pp. 162—173). Opishne: Ukrain's'ke Narodoznavstvo [in Ukrainian].
- Zinenko, T.M. (2013). The cultural model of symposiums of artistic ceramics in Ukraine as a phenomenon of modern culture. *Ukrainian culture: past, present, ways of development* (Issue 19 (2), pp. 301—306) [in Ukrainian].
- Zinenko, T.M. (2014). The problematic field of symposiums of artistic ceramics in the system of scientific knowledge. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts. Art Studies: a collection of scientific works*, 2, 61—65. Kharkiv: KhDADM [in Ukrainian].
- Zinenko, T.M. (2014). *Symposiums of Artistic Ceramics of Ukraine of the late XX—the beginning of the XXI century as a phenomenon of modern culture*: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Arts: 26.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
- Perets', O.O. (2001). Art symposia as a means of becoming Poltava Art School. *Ukrainian Ceramic Journal*, 1, 16—18 [in Ukrainian].
- Poshyvajlo, O. (Ed.). (2011). *The second national exhibition-competition of ceramics «KeramPIK in Opishne!» (July 2 — October 31, 2010)*: album catalog. Opishne: Ukrain's'ke narodoznavstvo [in Ukrainian].
- Poshyvajlo, O. (2001). Slavonic Ceramics Symposium 2001: Another Center for Creation of Pottery Culture in Ukraine. *Ukrainian Ceramic Journal*, 2, 63—98 [in Ukrainian].
- Chehusova, Z., & Selivachov, M. (Ed.). (2006). Interaction and interplay of folk and professional creativity (on the example of the exhibition «Contemporary Decorative Art of Ukraine at UNESCO». Paris, May, 2004). *Museums of Folk Art and National Culture: Collection of Works* (Pp. 206—215). Kyiv: Zlatohrad [in Ukrainian].
- Shevchenko, Yevhen. (Ed.). (2004). *The first all-Ukrainian youth symposium on pottery art «Chygyryn-2003»*: album catalog. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
- Keramika Utenos Krašte: album catalog*. (2010). Utenos krastoturos muziejus [in Lithuanian].